

Nr 616

Av herr **Richardson m. fl.**, angående forskarutbildningen.

(Lika lydande med motion nr 696 i Andra kammaren)

Den reform av forskarutbildningen som beslöts av 1969 års riksdag utgjorde ett viktigt steg för att effektivisera den högre utbildningen och särskilt för att nedbringa studietiderna för doktorsgraden. För att reformen skall få något reellt innehåll erfordras dock att de studerande erhåller undervisning och handledning i den utsträckning som angavs i forskarutredningens förslag och i proposition 1969:31. Den kritik som vid förra årets riksdag riktades mot förslaget gällde i första hand att regeringen underlät att ta konsekvenserna av sitt eget förslag i form av en tillräckligt ökad resurstilldelning.

Mot denna bakgrund framstår det som anmärkningsvärt att årets statsverksproposition från utbildningsdepartementet på denna liksom på många andra punkter är så knapphändig formulerad att det för riksdagens ledamöter är så gott som omöjligt att bilda sig en uppfattning om förslagens rimlighet gentemot anmälda behov. Vi delar utbildningsministerns i inledningen deklarerade uppfattning att forskarutbildningsreformen nu måste genomföras i en andra etapp men anser att behovet av åtgärder blivit otillräckligt belyst och därtill starkt underskattat.

Vi skall i det följande begränsa oss huvudsakligen till problemen om handledning åt de studerande på högstadiet och resurserna för detta. Även om regeringen föreslår en ökning av anslaget till särskilda åtgärder för forskarutbildning med 1 miljon kronor (bilaga 10, E 40, s. 344 ff.), är framställningen också av universitetskanslersämbetets förslag så summarisk att enligt vår mening allvarliga problem därigenom inte bringas till riksdagens kännedom.

Av universitetskanslersämbetets förslag till anslagsäskanden för budgetåret 1970/71 framgår nämligen att handledningsresurserna är ytterst ojämnt fördelade mellan olika fakulteter och ämnesgrupper.

Följande utdrag ur av UKÄ åberopad statistik för höstterminen 1968 (UKÄ:s petita s. 36 ff.) belyser detta:

Fakultet	Antal aktiva licentiander o. doktorander	Antal ord. professorer o. laboratorer	Antal aktiva lic./doktorander per prof./lab.
Juridisk	59	49	1,2
Handelshögskola	110	23	4,8
Lantbrukshögskola	118	44	2,7
Medicinsk	843	282	3,0
Teknisk	1 036	240	4,3
Matematisk-naturvetenskaplig	2 015	135	14,9
Humanistisk	1 512	106	14,3
Samhällsvetenskaplig	1 677	67	25,3

Inom samhällsvetenskaperna går det alltså i genomsnitt 25 licentiander och doktorander på varje professor och laborator. I humaniora och naturvetenskap är motsvarande antal drygt 14. Men även inom dessa fakulteter finns det vissa skillnader mellan olika ämnesgrupper:

Fakultet och ämnesgrupp	Antal aktiva studerande	Antal prof. och lab.	Antal aktiva studerande per prof./lab.
<i>Matematisk-naturvetenskaplig</i>			
Matematisk-fysisk sektion	639	52	12,3
Kemisk sektion	597	26	23,0
Biologisk-geografisk sektion	779	57	13,7
Totalt	2 015	135	14,9
<i>Humanistisk</i>			
Historisk-filosofisk sektion	887	51	17,4
Språkvetenskaplig sektion	625	55	11,4
Totalt	1 512	106	14,3
<i>Samhällsvetenskaplig</i>			
Psykologi och pedagogik	846	17	49,8
Övriga ämnen	831	50	16,6
Totalt	1 677	67	25,3

Det framgår av andra delar av UKÄ:s förslag (tabell 10, s. 103), att det mycket begränsade antal ordinarie tjänster som inrättats från den 1 juli 1969 inte nämnvärt kan förbättra relationstalen. Sannolikt har tillströmningen av studerande ökat mycket starkare, så att vi i stället fått en ytterligare försämring.

De förhållanden vid de matematisk-naturvetenskapliga, humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna som här belysts måste betecknas som klart otillfredsställande. Särskilt ämnesgruppen psykologi och pedagogik befinner sig i ett läge som inte kan betecknas som annat än en

strykklass. Det förhållandet att den s.k. pedagogikutredningen ännu inte avslutat sitt arbete får inte medföra att uppenbart nödvändiga förstärkningar inte kommer till stånd. I årets statsverksproposition föreslås en professur i tillämpad psykologi, vilken vi givetvis tillstyrker, men den förstärkningen är otillräcklig särskilt med hänsyn till utbildningsbehovet för den nya psykologexamen.

Handledningen på högstadiet skall också ombesörjas av docenter och forskarassistenter. På den punkten har regeringen utan större prutningar följt UKÄ:s förslag till nya tjänster. Det kan tilläggas att beslut — bl. a. till följd av förda förhandlingar — har fattats under 1969 om att forskarassistenter, e. o. docenter samt e. o. forskare vid forskningsråden helt eller delvis får fullgöra sin undervisningsskyldighet i form av handledning på högstadiet. Docenternas och e. o. forskarnas undervisning anses därvid motsvara handledning av sex aktiva doktorander, medan motsvarande relationstal för de nya forskarassistenterna är nio. Däremot skall professor och biträdande professor fullgöra all sin handledning utom ramen för undervisningsskyldighet och administration.

Till detta kommer en viss rörlig reserv till UKÄ:s disposition i form av ett anslag för särskilda åtgärder för forskarutbildning (E 40). Under detta utgår f. n. 3,4 miljoner kronor till extra biträdande professorer och s. k. högstadiielektorat. Den ovan nämnda föreslagna ökningen med 1 miljon kronor bör ses mot bakgrund av att fakulteterna begärt ca 14 miljoner kronor och UKÄ 2 770 000 kronor.

När UKÄ räknar in även e. o. docenter och forskarassistenter i handledningsunderlaget blir de ovan angivna relationstalen mellan studenter och lärare onekligen gynnsammare. Sålunda sjunker antalet högstadiestuderande per lärare, definierade på detta sätt, i humanistisk fakultet till 7,7, i naturvetenskaplig till 7,4 och i samhällsvetenskaplig till 12,6.

Ett sådant beräkningssätt kan emellertid leda till en alltför optimistisk bedömning av läget. Det finns nämligen mycket stora grupper av studerande som också är i behov av handledning men som inte finns inräknade i de officiella siffrorna. Framför allt gäller det de studerande på grundutbildningens överstadium som fullgör självständiga uppgifter för 3 och 4 betyg resp. 60 och 80 poäng enligt det nya systemet. De åtnjuter som regel professorsundervisning och är för sina uppsatser dessutom i hög grad beroende av handledning, en uppgift som är särskilt viktig då det i allmänhet är fråga om deras första större självständiga arbete, vilket för många av dem senare utvecklas till avhandlingar inom forskarkarriären. I en redan överbelastad ämnesgrupp som psykologi och pedagogik är det ingenting ovanligt att antalet nytillkommande trebetygare vid en enda institution överstiger 50 per termin.

Den andra gruppen, som ännu inte finns med i statistiska redovisningarna, gäller de studerande i tvåårig utbildning på mellanexamensnivå. Re-

guljär sådan utbildning förekommer, om än i provisoriska former, ännu endast för psykologexamen. De självständiga arbetsuppgifterna har där visserligen en mycket blygsammare omfattning än avhandlingarna för doktorsgraden men kräver handledning även de. Dessutom rör det sig om ett betydligt större antal studerande. Den första kullen är under utbildning sedan höstterminen 1969 och kommer senast under budgetåret 1970/71 att behöva fullgöra sina uppsatsuppgifter om tidsprogrammet skall hålla.

Det är alltså inte endast de ordinarie studerande inom forskarutbildningens ram som har berättigade anspråk på kvalificerad undervisning och handledning. Alla här nämnda kategorier har också rätt att i allmänhet få behålla sin handledare medan de fullbordar sina uppsatser och avhandlingar. Ett system som till övervägande del bygger på extra tjänster och tillfälliga förordnanden är från dessa synpunkter ytterst otillfredsställande för de studerande.

Inte heller från samhällets synpunkter i övrigt är de nu rådande relationerna mellan olika befattningar och deras tjänstgöringsskyldigheter tillfredsställande. Om man vid universiteten till punkt och pricka skulle följa regeln att den undervisning och handledning som åvilar forskarassistenter, e. o. docenter, e. o. forskare och extra biträdande professorer utslutande skulle fullgöras inom forskarutbildningens ram, skulle detta få till konsekvens att all s. k. professorsundervisning och handledning inom grundutbildningen, studier för 3 och 4 betyg inräknade, måste fullgöras av ordinarie professorer och biträdande professorer. Med hänsyn till det stora antalet studerande på dessa nivåer skulle de i de större ämnena över huvud inte få någon tid för forskarutbildningen, för vilken deras tjänster i första hand är avsedda.

Om förhållandena inte snabbt förändras till förmån för en större proportion fasta högre tjänster vid universiteten, är risken överhängande att dessa inom kort tid och i de största ämnena hamnar i ett inverterat kompetenssystem: de nyss examinerade forskarassistenterna har en stor undervisnings- och handledningsbörda, helt förlagd till forskarutbildningen, docenterna har en något mindre sådan på samma stadium medan professorerna får ägna all sin tid åt dem som ännu inte påbörjat någon forskarutbildning alls.

Även andra skevheter i systemet kan påtalas. De nyexaminerade doktorerna har som forskarassistenter i den nya karriären endast tre år på sig för att säkra sig den längre forskningstid som en e. o. docentur medför. Detta skall de gå iland med vid sidan av en betydligt större undervisnings- och handledningsbörda än som åvilar docenterna. Det är självklart att de som nyexaminerade doktorer kan och bör göra en undervisnings- och handledningsinsats inom forskarutbildningen, främst på sina egna specialområden. Men det är en sak att förena sådan handledning för säg två å tre doktorander och en helt annan att tvingas ta ansvaret för det tredubbla antalet på högst varierande forskningsfält.

I detta sammanhang bör också påpekas att den nya doktorsexamen utgör grundkompetens för universitetslektorat. Det vore rimligt om forskarasistenternas tjänstgöring kunde komma att omfatta en kombination av på angivet sätt fördelad insats i forskarutbildningen samt lektors- och professorsundervisning jämte uppsatshandledning inom grundutbildningen.

Ett annat exempel på missförhållanden erbjuder tjänsterna som extra biträdande professorer. Dessa föreslås nu kunna erhålla treårsförordnande, vilket vi tillstyrker. Detta är emellertid inte tillräckligt för att undervisning och handledning på högstadiet skall erhålla erforderlig stabilitet. Man kan förutse en betydande personalomsättning på dessa tjänster så länge innehavarna inte kan påräkna fastare anställningsförhållanden. Vid sidan om den formella undervisningen och handledningen måste de hela tiden bedriva egen meriteringsforskning och detta även för att kunna erhålla den tjänst de redan upprätthåller om och när den blir ordinarie.

Då vi inte är beredda att förorda en generell anordning som innebär att var och en som under viss tid uppehållit dylik tjänst utan ansökan skulle utnämnas till ordinarie innehavare av den, får vi föreslå att regler utarbetas för en synkronisering av anslagstilldelningen med syftet att genom förstärkningsanslaget inrättade extra biträdande professurer som regel bör föras upp på ordinarie stat som professur eller biträdande professur senast tre år efter deras inrättande under förutsättning av en minst oförändrad elevtillströmning. De extra biträdande professurerna bör liksom ordinarie tjänster vidare självklart medföra automatisk tilldelning av assistenttimmar och medel till biträdeshjälp.

Universitetens »extralärarelände», som nu hotar att drabba högstadierna i de största fakulteterna, måste brytas genom en kombination av långsiktiga och snabba åtgärder. Det är inte bara de på tekniska specialiteter inriktade specialhögskolorna och instituten som behöver en dräglig forskningsmiljö. Den naturvetenskapliga grundforskningen vid universiteten behöver rimliga arbetsvillkor. Det gör också humanister och samhällsvetare. Nu mer än någonsin är hela samhället beroende av deras insatser för att kunna lösa sina miljöfrågor och sina sociala och ekonomiska problem samt för att kunna utvecklas till ett levande kultursamhälle.

De långsiktiga insatserna bör åstadkommas genom en målmedveten planering av universitetens resurser på högstadiet i syfte att under en treårsperiod nedbringa de för de naturvetenskapliga, humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna starkt oförmånliga relationstalen mellan aktiva licentianter och doktorander samt antalet fasta universitetslärartjänster.

Med hänvisning till det ovan anförda hemställer vi,

A. att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa

1. att 1971 års riksdag föreläggs en treårsplan för utbyggnad av de matematisk-naturvetenskapliga, de humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna vid universiteten med fasta tjänster som professor och biträdande professor i enlighet med i motionen förordade principer,

2. att i samband därmed en sådan fördelning av tjänstgöringsskyldigheterna mellan olika befattningshavare genomförs att samtliga äger fullgöra viss del av sin undervisning i form av handledning och att denna fördelas efter kompetens och inriktning på samtliga de stadier och utbildningsvägar inom vilka professorsundervisning och handledning skall förekomma,

3. om förslag till normalbestämmelser för omvandling av extra biträdande professur till ordinarie professur eller biträdande professur efter förslagsvis tre år;

B. att riksdagen måtte besluta att till *Särskilda åtgärder för forskarutbildning* anvisa ett i förhållande till Kungl. Maj:ts förslag med 1 miljon kronor höjt anslag av 5,4 miljoner kronor samt att därvid universitetskanslersämbetet bemyndigas att tillämpa samma principer för tilldelning av assistenttimmar för allmänt institutionsarbete samt biträdeshjälp som för motsvarande ordinarie tjänst.

Stockholm den 28 januari 1970

Rolf Wirtén (fp)

Hans Petersson (fp)

G. Richardson (fp)

Sven Nyman (fp)

Nr 617

Av herr Schött, om ökad möjlighet till befrielse från åttonde och nionde skolåret.

(Lika lydande med motion nr 733 i Andra kammaren)

Stockholm den 28 januari 1970

Lars Schött (m)